КРАЄЗНАВСТВО

№ 3

УКРАЇНСЬКИЙ КОМІТЕТ КРАЄЗНАВСТВА
ХАРКІВ, 1927

ЗМІСТ

Стор.

Дм. Зайцев. — Методика краєзнавчої роботи 1

І. Зеленський — Як ми готуємо вчителя-краєзнавця 6

А. Козаченко.— Організація бібліографічної роботи в краєзнавчих осередках . . . 11

Програм опису села 16

В. Кравченко.— Програм вивчання гончарства 17

Ф. Лутай.— До історії заснування с. Жеребця на Запоріжжі та заселення Жеребецького району 20

Д. Соловей.— З нотаток подорожнього 24

Життя краєзнавчих організацій

Коростенська, Лубенська, Мелітопільська, Ніжинська, Полтавська, Шевченківська округи 26

РСФСР 30

Керуючі матеріяли 31

Пролетарі всіх країн, єднайтеся!

КРАЄЗНАВСТВО

ЩОМІСЯЧНИЙ ОРГАН УКРАЇНСЬКОГО КОМІТЕТУ КРАЄЗНАВСТВА.

ХАРКІВ, 1927 р. | 3 | Адреса редакції: Харків, Шпитальний завул. № 5 (Біологічний корпус). Український Комітет Краєзнавства. Тел. 2-09.

Дм. Зайцев.

Методика краєзнавчої роботи.

Одною з характерних рис краєзнавчої роботи, особливо в наші часи, коли краєзнавство виливається в широкий науково-громадський рух і робиться складовою частиною радянського будівництва, є те, що участь у ній можуть брати найширші кола населення, кожний, незалежно від того, яку він має освіту, попередню підготовку, яку практичну роботу виконує він у житті, які у нього інтереси.

Для успішного виконання своєї роботи краєзнавець повинен: а) жити більш-менш довгий час в даній місцевості й приблизно знати її, б) мати інтерес до вивчення свого краю, в) розуміти ціль цього вивчення і, нарешті, г) бути знайомим з так званою методикою краєзнавчої роботи, цеб-то знати, що і як треба робити.

Інтерес місцевих людей до краєзнавства вже виявився хоча би в тому, що краєзнавчі осередки раз-у-раз невпинно ростуть як у своїй кількості, так і в обсязі тої роботи, що вони її проробляють. Про цей інтерес свідчать і ті численні дописи, що їх надсилають що-дня ледве чи не до всіх часописів місцеві кореспонденти.

Не гірше стоїть справа і з загальною установкою краєзнавчої роботи. Основні краєзнавчі гасла сягнули вже далеко вглиб наших сел та хуторів. Виробниче краєзнавство стало вже дійсністю. Велика більшість низового краєзнавчого активу вже яскраво уявляє не тільки чергові завдання краєзнавчого руху, але й перспективи його розвитку в майбутньому.

Про це ми можемо дізнатися і з численних протоколів низових осередків, з їхніх планів роботи й відчитів, і, знов таки, з дописів численних кореспондентів.

І лише в одному ще у нас непочатий край, це в поширенні методики краєзнавчої роботи до низових осередків, в удосконаленні її до такого ступеню, щоби любий низовий робітник міг оволодіти нею без особливих труднощів, міг знати, принаймні, елементарні вимоги її.

На місцях скрізь розвинулася велика й цікава праця, що вражає багатством тем, ініціятиви, влучністю загальної своєї установки і т. ін. Але невдалі плани роботи, підходи, засоби виконання, невміння робити

висновки, фіксувати здобутий матеріял і ін. приводять до того, що праця, на яку витрачено чимало енергії й часу, губить свою вартість або цілком, або в більшій своїй частині.

Тому питання *удосконалення методики краєзнавчої роботи і поширення її серед низових робітників і осередків на місцях* мусять стати на чергу дня, мусять притягти увагу всіх наших краєзнавців-методистів.

Даремно було б гадати, що цю методику можна викласти на кількох сторінках. Вона така ж багата, як те життя, що до його вивчення її прикладається. І коли торкатися методичних питань, то можна говорити тільки про самі початки роботи і накреслити ту схему, яку мусить розуміти кожен краєзнавець.

Найпростішою формою краєзнавчої роботи є провадження *спостережень*. Краєзнавець починає уважно приглядатися навкруги, збірати враження від тих речей та явищ, що оточують його. В цей час він розвиває в собі здатність бачити все, що є навколо, бо відомо, що всі люди дивляться, але не всі уміють бачити те, на що вони дивляться.

Із оточення дуже швидко кожен вилучить ту галузь, яка найбільше цікавить його: селянина, що має бджоли, можуть зацікавити місцеві медодайні рослини, час та порядок їхнього зацвітання і т. ін. Місцевого політосвітробітника можуть зацікавити форми і зміст місцевих селянських розваг молоди та дорослих людей.

Когось можуть цікавити ті пісні, що їх співають на селі, бо вони вперше з'являються тут, або відбивають певним чином останні соціяльні явища і ін. і передають їх в особливо цікавому освітленні.

Власна ініціятива краєзнавця і здатність бачити, про яку говорено вище, відкриватимуть перед ним все нові й нові теми. Треба спинитись на одній або де-кількох з них і зосередити на них свою увагу. Не слід брати одночасно багато об'єктів та явищ для спостережень, бо тоді ні одне питання не буде освітлене в усій своїй повноті, спостерігач буде плутатись, не уважно робити і т. ін.

В допомогу краєзнавцям, що вибрали собі ту чи іншу галузь, служать ті численні програми спостережень, що їх видано різними науковими установами та організаціями. Так, Українська Метеорологічна Служба (Укрмет) у Київі видала програм фенологічних спостережень, спостережень над грозами, джерелами, замкненими водоймами та шахтовими колодезями.

Сільсько-Господарський Науковий Комітет України видав програм для спостережень над шкідниками с.-г. рослин, станом озимини і ін.

Ленінградський Гідрологічний Інститут що-року розсилає програми спостережень над сніговим настилом, весняною повіддю і ін.

Етнографічна Комісія У.А.Н. надрукувала низку програмів із галузі етнографії та фольклору*).

*) Всі ці установи з охотою висилають зазначені програми всім, хто звертається за ними.

Чимало програмів друкується в різних загальних та спеціяльних журналах, а ще більше їх є в місцевих наукових та краєзнавчих товариствах у рукописному вигляді.

Значна частина цих програмів указує не лише що спостерігати, але й дає короткі, але ясні вказівки, як робити дані спостереження, і тим полегшує працю спостерігача і одночасно майже забезпечує правильність роботи.

Не торкаючись особливостей кожної інструкції, можемо указати загальні моменти в них, яких обов'язково треба дотримуватись: а) всі спостереження треба записувати зразу же, в той же день; б) записувати треба тільки про ті об'єкти та явища, в яких певний.

Записи можна робити на спеціяльних бланках, які розсилають де-які з зазначених установ, або в зшитку, або на картках. Цей останній спосіб повільно заступає зшиток і полягає в тому, що записи роблять на окремих аркушах паперу розміром $^1/_8$ — $^1/_4$ звичайного аркуша (в залежності від роду спостережень). Дані про кожен окремий об'єкт записують на окремий такий аркуш або картку. Напр., коли провадять спостереження над місцевими корисними й шкідливими птахами, заводять окремі картки для грака, зозулі, кібця та ін., на відповідну картку і записують по мірі спостереження день приліту, початок гніздування, рід харчу та всі інші відомості. Подібні картки усувають ту розкиданість матеріялу, яка завсігди звязана з щоденником, а при упорядкуванні записів дають змогу зробити це за короткий час.

Провадження спостережень, як перший ступінь краєзнавчої роботи, приступне кожному, бо крім програмів, паперу, оливця й уважного відношення до роботи, нічого не потрібують.

Дальнішим ступенем буде організація *досліджень.*

В процесі спостережень може з'явитися інтерес до тієї чи іншої галузі життя або оточення, до якої саме — це залежить і від самого спостерігача і від характерних особливостів даного села. З'являється потреба не тільки пасивно спостерігати те, що перед очима, але й пошукати ще фактів, охопити все питання в цілому, з'ясувати ті незрозумілі моменти, що виявилися в процесі спостереження і т. ін.

Цей другий ступінь — дослідження потрібує вже трохи більше від краєзнавця, аніж перший. Для досліджень існує також ціла низка програмів: дослідження вохкости грунту, обслідування посухостійких культур, бур'янів, забутків української природи, культури кукурудзи та ін. — С.-Г. Н.К.У. Анкета по дослідженню флори України — Науково-дослідчої катедри с.-г. ботаніки.

Програми для збирання етнографічних матеріялів, пісенного матеріялу, оповідань, казок, переказів і прислів'їв, відомостей про вірування в вихор, про звичай кидати гілки на могили мерців, про квіти, про день Івана Купайла та ін. — Етнографічної Комісії У.А.Н.

Ще більше завдань для досліджень мають місцеві наукові й господарчі установи: статбюро, земвідділи, окрплани та інші, завдань,

що потрібують тісного співробітництва місцевих краєзнавців і частогусто лише за допомогою їх і можуть бути розвязані.

Дослідча робота, в порівнянні з спостереженнями, потрібує більшої свідомости, уваги, систематичности. Вона потрібує й більших навиків. Здобути їх можна лише підчас самостійної праці, але допомогти цьому можуть і місцеві краєзнавчі товариства, до яких кожен краєзнавець і мусить звертатися за вказівками. Дослідча робота ставить краєзнавця перед необхідністю підійти ближче до літератури, звязатися з місцевою бібліотекою, краєзнавчими часописами.

По-за наявністю програмів досліджень, звязку з відповідними організаціями і ін., майже завсігди краєзнавець, що приступає до поглибленої дослідчої роботи, повинен ознайомитись і з літературним матеріялом по даному питанню. Інакше він буде повторювати вже зроблене, може стати на помилковий шлях або вжити непевних методів. Краєзнавча робота матиме успіх лише при умові колективности, в краєзнавчій роботі кожен новий робітник надбудовує над тим, що зроблено його попередником. А звідціль і випливає потреба ув'язки досліджень з роботою над літературою.

Третій ступінь краєзнавчої роботи полягає в *науковій обробці* даних дослідження. Ця робота властива не низовим осередкам і не рядовим масовим краєзнавцям, а мусить бути перенесена до наукових центрів, де є відповідні фахівці, і в дуже рідких випадках може бути пророблена на місці.

Але відмовлятися від неї цілком не слід. В міру своєї підготовки, свого загального розвитку, в міру забезпечення відповідною літературою або й приладдям, спроби краєзнавців звязувати факти і явища, відшукувати причини, порівнювати свої дані з даними інших дослідників й інших місць, робити висновки та ін., ці спроби безумовно слід вітати. Бо така робота багато дає для загального розвитку людини, для виховання так званого індуктивного мислення, яке так необхідне кожному в житті, дає вона багато для поширення світогляду, добре дисциплінує думку.

Поряд з цим не треба забувати й того, що краєзнавство особливо цінно тим, що воно допомагає „демократизувати" науку, виводити її на той шлях широкої громадськости й приступности масам, що заповідав нам покійний учений — громадянин-революціонер професор К. А. Тимірязєв.

Нарешті мусимо одмітити четвертий, останній етап краєзнавчої роботи місцевого робітника.

В більшості випадків наслідки краєзнавчої роботи залишаються лежати поховані, мало кому відомі, без усякого дальшого використовування їх. І тоді виникає думка, чи варто було-б робити всю цю роботу лише для внутрішнього самозадоволення її виконавця або за для того, щоби при нагоді сповістити лише про те, що зроблено.

Все, чого досяг окремий краєзнавець або краєзнавчий осередок, неодмінно повинно бути відомо місцевому населенню і не просто для

інформації, а для того, щоб ці наслідки потягли за собою активну акцію, зробилися відправним пунктом у низці практичних заходів у різних галузях життя: господарській, освітній та ін. Виявлення, приміром, слабої врожайности картоплі і причин цього явища мусить вести за собою підвищення цієї культури в районі села. Робота, що показує корисну ролю певних видів птахів для місцевих садків, повинна вести за собою організацію засобів приваблювання цих птахів, захисту їх від їхніх ворогів та ін. Винайдення в даній місцевості кісток колишніх вимерлих тварин, напр. мамута, повинно потягти низку лекцій місцевого учителя, лікаря або агронома з поля геології, історії життя, далі вилитись в організацію постійного природничого гуртка при сельбуді і т. ін. Досліди можуть показати в карбованцях, скільки губить дане село що-року від літніх пожеж і звязок цих пожеж з бездоглядністю дітей, в наслідок чого селяни мусять домагатися відкриття ясел.

По-за всим цим, краєзнавці повинні подбати про утворення в місцевому сельбуді кутка „наше село“ і розміщати в цьому кутку всі матеріяли, які можливо з технічних умов і які можуть поповнювати знання місцевого населення що до свого краю. Тут можуть бути різні мапи району, картограми культурних рослин, грунтів, плакати, деякі збірки, заклики і ін.

Треба також періодично робити доповіді в сельбуді або на зборах місцевих організацій за-для того, щоби тримати весь час громадянство в курсі тої роботи, яка ведеться, щоби пробуджувати інтерес до неї, втягти нових робітників, щоби зробити цю роботу, нарешті, невід'ємною частиною господарського й освітнього будівництва на селі.

Не будемо вже говорити про потребу освітлювати цю роботу в місцевій стінній газеті, округовому друкованому органі або і в центральних часописах.

Цей останній етап тісної увязки краєзнавчої роботи з дійсним життям може слідувати і за другим моментом — дослідчим, а не лише після наукової обробки. Але він мусить обов'язково увіходити в увесь процес краєзнавчої роботи, бо цей саме момент і є найхарактернішим в нашому сучасному краєзнавстві, радянському краєзнавстві, в порівнянні з дореволюційним і з краєзнавством більшости західньо-европейських буржуазних країн.

І це не випадкова особливость його, але найцінніший момент краєзнавства, це одна з перемог на фронті пролетарської культури. Цей момент і є той, що викликає великий ентузіязм наших робітників, що запалює все нові й нові вогники — краєзнавчі осередки, момент, який збиває краєзнавців в міцні лави і який забезпечує правильність того шляху, що ним розвивається краєзнавча робота в Спільці Радянських Республік.

І. Зеленський.

Як ми готуємо вчителя-краєзнавця.

(З практики Лубенського Педтехнікума).

В сучасній новій школі немислимий учитель без солідної підготовки в галузі краєзнавства, як з боку наукового розуміння сукупности найближчого оточення, так і з боку методично-дидактичної можливости використовування цього оточення. І з боку змісту, і з боку методів роботи та підходу до дитини — завжди необхідно прикладати принципи „краєзнавчого ухилу“. Комплексова система в цілому може розвернутись лише на краєзнавчій базі. Наша школа може бути дійсно новою лише тоді, коли вона не тільки збагнула краєзнавство теоретично, а і переводить його практично; коли кожен крок роботи вчителя виходить з орієнтації на найближче оточення. Це єсть велике досягнення, якого не мала і не могла мати стара, нежиттьова школа. Краєзнавство в школі єсть величезне завоювання нашої революції, через те мусимо підходити до нашого питання з найбільшою уважністю.

Кожний вчитель мусить бути краєзнавцем. Таке гасло викинула марксівська педагогіка.

Але кожний вчитель мусить бути краєзнавцем не тільки по педагогічним вимогам. Яко єдиний, часто, представник на селі культурної сили, лише він своїми знаннями місцевого краю може вплинути на поліпшення місцевого життя, на підвищення добробуту найближчого населення, на більш широке і раціональне використовування сил природи, на виховання в народніх масах певного світорозуміння, відповідної активности, прагнення до будівництва нового життя.

Зробити все це вчитель може лише після доброї підготовки — і суто наукової і методичної — в тій галузі, яку ми широко звемо краєзнавством.

Таку підготовку, розуміється, мусять у першу чергу взяти на себе ті установи, які взагалі зайняті підготовкою кваліфікованого педробітника, тоб-то Педтехнікуми і Інститути Народньої Освіти.

До цього часу питання про методи підготовки вчителя-краєзнавця в літературі майже не розглядалось, як дуже мало воно розбіралось і на широких конференціях-з'їздах, через те кожна установа робила так, як їй здавалось краще або як могла.

Так поступав і наш Педтехнікум. Можливо, тут багато неправильностей, кустарництва. Але „не помиляється той, хто нічого не робить“. Ми ж не хотіли нічого не робити.

В нашому Педтехнікумі підготовка свідомого і технічно озброєного вчителя-краєзнавця пройшла два етапи — перший, коли в учбовому плані Технікумів був окремий предмет краєзнавство, і другий, коли такий курс був скасований і на його місце заведена економ-

географія. В перший період справа розрішувалась досить просто: така підготовка переводилась в порядку розроблення курсу з відповідним практикумом.

Але питання ускладнилось, коли спеціяльний курс був викинутий. Навіть був один момент, момент, так би мовити, хитання і шукання, коли з підготовкою студентів по краєзнавчій лінії справа стояла зовсім кепсько: нікуди її було притулити. Та такий час був швидко зжитий.

Зараз, як відомо, питання офіційно розвязується в той спосіб, що „методи краєзнавчої праці", з одного боку, віднесені по учбовому плану до методики природознавства (в галузі природи), з другого — до дидактики (очевидно, в галузі культурно-економічній).

З таким розпреділенням погодитись неможливо, по-перше того, що трудно до дидактики пристібнути часткові якісь методи, якими являються „методи краєзнавчої праці". Дидактика встановлює значіння краєзнавчого підходу в педроботі, показує значіння краєзнавчого ухилу в роботі з дітьми, але не може заніматись розглядом у всій повноті деталів краєзнавчої методики. Дидактика нашої школи студіює головним чином організацію педпроцесу за комплексовою системою, а не методи в окремих галузях роботи вчителя. По-друге, методика природознавства має свої спеціяльні завдання і може розглядати питання про методи краєзнавчої роботи (в галузі природи) постільки, поскільки взагалі вона вивчає методичні питання на конкретному матеріялі з найближчого оточення.

Звідси — необхідність виділити методику краєзнавчої роботи в зовсім окрему галузь. Цього вимагає і специфічність краєзнавчого матеріялу, як конгломерату різних наукових дисциплін, який потрібує спеціяльних методичних підходів і засобів.

Краєзнавча підготовка нашого студентства розгортається в декількох напрямках і розпадається на де-кільки моментів, а саме:

1. *Цілокупний огляд методів краєзнавчої роботи*, методів вивчення свого краю,— *ми переводимо по курсу економгеографії*.

В осередку цього курсу ми ставимо економічне життя України, і як члена Спілки Радянських Республік і як фактора світового значіння. Студіюючи господарче життя свого краю, в його діялектичному розгортанні, ми цілком природньо знайомимося з методами вивчення цього краю. Сюди входять і моменти суто природничі і культурно господарчі, взагалі все те, що охоплює краєзнавство.

Основними методами вивчення свого краю треба вважати дослідчий, екскурсійний і письмово-анкетний. По всім цим трьом методам тут і набіраються відповідні методичні знання і вмілості.

Розуміється, ми особливу увагу звертаємо на дослідчий метод,— і як більш важливий і як більш складний, що вимагає і більш солідної підготовки.

Кожний наш студент за час перебування свого в педтехнікумі мусить пробробити в цій галузі таку роботу: 1) перевести певне обслі-

дування, як член своєї ланки (досліджування ланкою); 2) перевести обслідування індивідуально; 3) взяти участь у широкому колективному досліджуванні (всієї школи) по певному комплексу.

Всі ці дослідження передбачають: а) підготовчий момент (початкове ознайомлення на місці з об'єктом дослідження, вивчення відповідної літератури, складання плану, виготовлення матеріяльних засобів обслідування); б) саме дослідження, яке обов'язково переводиться по першоджерелам; в) заключний момент — момент звіту, в писаному виді й усно на спеціяльній конференції.

Робота керівника полягає в подачі відповідних вказівок що до напрямку роботи і тих чи інших заходів по роботі. Ця робота керівника особливо значна в першому для студента (ланковому) досліджуванні. Потім вона все меншає.

Для цієї роботи виділяються спеціяльні години,— приблизно по два робочих дні на ланкові й індивідуальні (коли не вимагається дальньої поїздки) і 10 — 12 днів на широке колективне (дивись нижче).

Ланкове обслідування переводиться підчас авдиторної роботи, а індивідуальне — підчас міжтриместрової перерви (переважно зимової), для чого вона збільшується для студентів відповідного курсу на два дні, щоб не уривати на роботу часу відпочинку.

Перенесення індивідуальних обслідувань на час перерви робиться тому, що студенти вибирають за об'єкти своїх досліджень факти з їхнього найближчого оточення, в той час як ланкові охоплюють факти близькі територіяльно до педтехнікуму (необхідність більшого інструктування з боку фахівця).

Теми студенти вибирають за власною зацікавленістю, але з обов'язковим погодженням з керівником.

Крім писаного звіту по роботі (обробка зібраного матеріялу), кожний студент (чи ланка) мусить подати відповідні „матеріяльні" наслідки своєї роботи — чи в формі зразків (колекції), чи моделів, чи чого іншого. Самий звіт мусить бути ілюстрований власними відповідними малюнками, картами, схемами; цифровий матеріял, зведений в таблиці і діяграми.— Все це робиться для того, щоб студент засвоїв методи роботи, набув відповідної техніки дослідження і обробки матеріялу.

Коли студент вибирає тему, яка вимагає матеріяльних витрат (незначних), педтехнікум приходить йому на допомогу своїми коштами.

Крім такого дослідження, в процесі проходження курсу переводяться (планово) ті чи інші *екскурсії* — чи ілюстративного, чи дослідчого порядку.

Перед екскурсією, коли потрібно, входять в звязки з тією установою, куди намічена екскурсія. По закінченні дослідчої екскурсії там залишаються 2—3 студенти, які детально, з відповідними записами, вникають у все те, з чим, може, побіжно ознайомилась екскурсія, і про наслідки свого вивчення докладають на конференції (писаний звіт

також обов'язковий). Мета таких екскурсій — набуття екскурсійної техніки, яка потім необхідна буде при вивченні оточення в такий спосіб.

Що торкається третього методу, *письмово-анкетного*, то тут справа значно простіша. Суть цього методу в тому, що певний об'єкт вивчається по спеціяльно складеним анкетам, що заповнюються тими особами, які близько стоять до цього об'єкту і добре знають його життя. Тут безпосередня присутність дослідувача не обов'язкова в місці досліджения. Цінність такого методу дуже невелика (суб'єктивізм заповнювача анкети, добровільна чи мимовільна його тенденційність неможливість перевірити на власні очі те, що подає анкета, трудність уявлення по одному писаному слову) в порівнянні з дослідчим, коли студент має змогу безпосередньо все побачити, розпитати не одну особу, попробувати перевірити. До цього доводиться звертатись лише в крайніх випадках, коли немає змоги перевести вивчення іншими способами, через що ми не ганяємось за тим, щоб студентство досконало оволоділо технікою цього метода. Та і техніка-то його занадто проста, через те подаються лише загальні вказівки що до метода, навіть складаються відповідні анкети, але на тому справа і закінчується.

Студентські обслідування ми скеровуємо в той бік, щоб вони носили в собі елементи наукової роботи.

Факт чи з'явище не просто описується, фотографується, а вивчається в його причиновому розвитку, подається динаміка, а не тільки статика.

Обов'язковою приналежністю кожного вивчення являється аналіз можливих перспектив (проектний підход).

Суспільно-корисний момент нашого вивчення полягає як в тому, що наслідки нашого вивчення до послуг всіх бажаючих користуватись ними (такі бажаючі є в достатній мірі — головним чином вчительство округи), так і в тому, що кожне дослiджування (культурно-економічного порядку) ми закінчуємо *„листом до адміністрації"* зі вказівками на досягнення і хиби — з нашої точки зору — в роботі і житті їх установи.

На жаль, цей момент залишається тільки як *методичний*. Листи складаються, але ніколи по адресі не розсилаються, бо практика показала, що коли б такі листи розсилались (а особливо, коли б вони оголошувались!), то на слідуючий рік двері установи так міцно були б закриті перед непрошеними дослідувачами, що ніяка сила не відчинила б їх. Через те приходиться обмежуватись платонічними поясненнями студентам, як треба було б робити та як роблять десь (по літературним даним) у нас чи в Америці (за методом проектів).

Така робота (переводиться вона на I курсі) дає студентам досить солідну підготовку як в теоретичній, так і в практичній частині по методиці вивчення свого краю.

2. *Педпрактикум.* В склад педпрактикуму ми включаємо і момент краєзнавчої роботи (дивись нашу статтю в *Шл. Осв.* за 1925 р. Ч 10).

Для цього ми на III триместрі відряджуємо студентів (переважно I—II курсів) на розробку певного комплексу в певних територіяльних межах. Ми вибираємо такі куточки нашої округи, де б побільше було цікавих моментів в цілокупному житті. В 1925 році за такий комплекс ми взяли земельну общину „Круглик" (про це дивись вищезазначену нашу статтю), в 1926 році — штучно виділену територію „*Удай*", де на природничій базі вивчали культурно-господарче життя в сучасний момент і в розрізі можливостей.

Таке вивчення переводиться по окремим темам окремими групами студентів. І в підготовчому моменті і в підсумковому переводиться так званий синтез, чим маємо на меті виховати дух співробітництва, колективістичність.

Робота звичайно розгортається широко і у всіх галузях методики і техніки дає цікавий матеріял.

3. *Екскурсії* — епізодичні, по-за учбовими курсами.

Мета їх — познайомити студентів в умовах добровільних подорожів з певними куточками нашої країни і тим поширити їх знання про свій край.

4. *Дипломні (кваліфікаційні) роботи на краєзнавчі теми.*

Що-року в загальний список дипломних тем вставляється і теми краєзнавчого порядку. В цьому учбовому році, наприклад, дана така тема: „Конкретизація краєзнавчого ухилу при розробці комплексу з волокнуватих матеріялів" — III рік, I трим, IV тема Порадника — в примінені до школи с. N..." Мета — при захисту такої дипломної роботи ще раз зупинити увагу студентства на питаннях краєзнавства і подати відповідні методичні зауваження.

5. *По курсу дидактики.* При студіюванні організації педпроцесу за комплексовою системою розглядається питання значіння краєзнавства в школі, підводиться наукова база під т. зв. краєзнавчий ухил в педроботі.

Підчас вивчення теорії наочности й обліку праці розглядається питання організації і значіння музею (кабінету) при школі, який, на нашу думку, буде обов'язково краєзнавчого порядку (див. нашу статтю *в Рад. Осв.* за 1926 рік., Ч 7—8).

6. Крім цієї, так би мовити, спеціяльної підготовки, на *предметових методиках* (суспільствознавство, мова і ін.) також переводиться краєзнавча робота. Тут обов'язково розглядається можливість конкретизації певного програмового матеріялу на краєзнавчій базі.

Лабораторна підготовка до краєзнавчої роботи і в педтехнікумі і в майбутньому учителюванні переводиться *в краєзнавчому відділі* нашого Кабінету Соцвиху, де зібрані наслідки самостійного вивчення студентів. Цей „куточок" обладнаний в такій мірі, що можна по цьому цілком вивчити питання методики краєзнавчої праці.

Практика 4 років показала, що організована в такий спосіб робота веде до бажаних наслідків. В той час як старе вчительство ніяк не розбереться в питанні краєзнавства в школі, наші вихованці, що прой-

шли таку підготовку, досить гарно справляються з роботою. І коли наслідки не завжди такі, як бажалось би, то причини не в непідготованости (перегрузка, матеріяльні злидні і ін.).

Що ж торкається окремого *краєзнавчого гуртка* при технікумі (такі гуртки є при багатьох технікумах), то раніше він був і у нас. Зараз же його немає, бо не відчувається в ньому потреб: робота достатньо переводиться в звичайному порядку, і немає чого організовувати ще щось додаткове.

Крім досягнення основної мети — підготовки досвідченого педробітника за вимогами марксівської педагогіки і вироблення у майбутніх учителів певної психічної установки, певної вольової цілеспрямованости, — наш технікум за такою системою має й інші наслідки: у нього оказався зібраний величезний матеріял по важливішим моментам життя нашої округи, який ми можемо використовувати (і використовуємо), як науково-дидактичний матеріял.

А. Козаченко.

Організація бібліографічної роботи в краєзнавчих осередках.

В українських умовах справа бібліографії краєзнавства набирає першорядної ваги так для роботи в республіканському маштабі, як і для наших краєзнавчих осередків. Ми не будемо цим разом зупинятися на справі організації краєзнавчої бібліографії в маштабі УСРР, а з'ясуємо лише, як поставити цю роботу в місцевому обсязі.

Це питання має виникнути зразу ж, як тільки заклалося краєзнавче об'єднання. Бо й справді — не можна вивчати свого краю, як що не знаєш, що саме, хто, де й коли висвітлив чи хоч лише зачіпив якесь питання, що торкається цього краю, коли не знаєш, що десь хтось робить в цьому напрямкові, коли не будеш стежити за тією літературою, в якій висвітлюється краєзнавчі питання взагалі (суть та зміст краєзнавчої роботи в залежності від вимог часу, методи краєзнавчої роботи, організаційні питання і т. ін.). Ось до відповіди на ці всі питання ми й підходимо, коли порушуємо справу організації краєзнавчої бібліографії по наших краєзнавчих осередках.

Ми маємо на увазі такий осередок, в якому немає поділу на секції (через склад осередку, його нечисленність, то-що). Як би ж такий поділ був, можна було б тільки поширити відповідно рямці наших конкретних предложень.

Що входить до обсягу бібліографії краєзнавства? Це: 1) роботи, що дають змогу зрозуміти суть краєзнавства, 2) що знайомлять з методами краєзнавчої роботи, 3) література, присвячена вивченню свого краю, 4) література, що може подати матеріял до такого вивчення, а також, що може бути зразком краєзнавчої роботи. Перші два роз-

діли остільки ясні, що ми на них зупинятись не будемо. Розшифруємо тільки розділи 3-й та 4-й. До літератури, присвяченої вивченню свого краю, ввійде все те, що видруковано по різних збірниках, журналах, окремих роботах, а може і в газетах — особливо, в місцевих, і особливо до якихось окремих питань, чи навіть не побачило ще світу, а відомо, що воно є вже написане в когось із місцевих аматорів учених, знавців та свідків минулого і т. ін., звичайно, іде річ про ті роботи, що чи зачіпають якийсь бік, чи все життя краю на якийсь певний час, чи навіть в історичному огляді. До 4-го розділу ми відносимо ту літературу, що з одного боку може містити в собі матеріял до даного краю (напр., у звіті Губземства, чи Губвиконкому, дані до стану економіки якогось повіту, волости, то-що), чи ті роботи, що досліджували якийсь інший край, зробили висновки й т. і., і ця робота цінна з боку того, що вона після зазнайомлення з нею виявить кращі шляхи до краєзнавчої розробки матеріялів. До того ж, краєзнавець ніколи не може замкнутися лише в якусь галузь, що його цікавить: життя краю складає єдине ціле, в ньому переплітаються і впливають один на одного різноманітні чинники, і тому не можна вивчати історію краю без зазнайомлення з його економікою, в свою чергу останню — без зазнайомлення з природою і т. ін. Ось чому до цього розділу ми включаємо й таку літературу, що захоплює життя краю загалом і то не лише його тільки, а й цілої країни, бо життя краю завжди реагувало в певний спосіб на життя країни.

Хай не лякає краєзнавців з невеличкої організації такий, на перший погляд значний, обшир бібліографічної роботи:

1) Робота ця має провадитись цілим колективом, 2) вона є не ударна, а постійна, систематична, як і сама краєзнавча робота, 3) для таких організацій відповідно звузяться й межі бібліографії краю.

За яким матеріялом слід складати бібліографію краю? Необов'язково мати самі книжки, твори й лише на підставі їх заводити бібліографію. Важно мати хоча би відомості про те, що саме і хто зробив уже з певного питання, щоб не починати знов роботи, а краще її продовжити, щоб уникнути помилок і т. д. Потім, коли при потребі довідаєшся, що такі то роботи є, друга річ — подбати про їхнє виявлення. Тоді вже використовуєш низку способів, як от бібліотека, купівля, то-що. Довідатись же можна стежучи за бібліографією по окремих працях, по окремих журналах й т. ін. Надзвичайно корисним при цьому буде використовувати для українських краєзнавців щотижневий журнал Укр. Книжкової Палати „Літопис Укр. Друку", де реєструються всі витвори друку УСРР, що вийшли на протязі тижня.

Ото ж слід, переглядаючи ці реєстри, вибирати з них те, що потрібне для поповнення краєзнавчої бібліографії. В РСФСР також, як і по інших Республіках нашого Союзу, виходить такий же журнал „Книжная Летопись" та „Журнальная Летопись".

Звичайно, як джерело до бібліографії, може дуже допомогти районова, округова бібліотека. Бібліотечні робітники, яких слід при-

тягти до участи в осередках, будуть цінними при цій роботі *). До речи, саме наші бібліотеки що-до краєзнавчої літератури пробувають у кращому становищі, аніж в якій іншій Республіці Союзу. Арт. 623 Кодекса Законів про народню освіту УСРР зобов'язує всі місцеві друкарні здавати по 1 прим. всього, що друкується в них, до своєї місцевої бібліотеки (округової, районової то-що), і там з цієї літератури має закладатись окремий відділ. Краєзнавчим об'єднанням слід перевірити, чи заведено при бібліотеках такі відділи.

Технічно *бібліографію провадити* так: всі матеріяли, що в них говориться про даний край, слід занотовувати. Найкраще використовувати для цього картки: їх можна легко поповнювати, заміняти, класифікувати і т. ін. Самий розмір картки невеличкий, з ним можна зазнайомитись в тій же бібліотеці, чи-що. На картку треба заносити автора (як що він є), назву книжки, відомості про те, яке (чиє) це видання (як що то зазначено на книзі, який том, якого роду видання, де видруковано, ціна, скільки сторінок; потім добре було б переписати на картку оглав книжки (можна на звороті картки) чи хоч її окремі головні розділи. Як що книжка вже відома тому, хто заповнює картку, добре відзначити, які саме сторінки містять матеріял про даний край. Це так для окремих книжок, збірників, то-що. Як що матеріял до даного краю є в якомусь періодичному виданні (журнал, то-що), тоді можна запис провадити двома шляхами. Для періодичного видання, що цілком, або й здебільшого присвячене краєвим питанням, краще завести картку на ціле видання. Тоді сюди ввійде назва видання, роки виходу, місце видавання, які додатки були, яка періодичність органу, ціна передплати. Замісць оглаву пишеться в такому разі коротенька характеристика тих питань, що зачіпаються в цьому виданні (або зачіпались, як що воно вже не виходить) й присвячені краєві. Коли ж це буде якась стаття, або-що присвячена краєві, а решта буде непотрібне, тоді краще запис на картці зробити так: занотувати автора статті, назву статті, назву періодичного видання, якого року, який №, яка сторінка.

Коли картки виготовлені, й виготовлюються, звичайно, далі тоді треба їх класифікувати на якісь групи, щоб можна було знати, де саме й що шукати. Є різні способи класифікацій. Рекомендують „десяткову" (основних відділів 10: 1) загальні—0, 2) філософія—1, 3) релігія—2, 4) соціяльні науки—3, 5) мовознавство—4, 6) чисті науки—5, 7) прикладні знання—6, 8) мистецтво—7, 9) література—8, 10) історія й географія—9). Але для невеличкого краєзнавчого об'єднання немає рації заводити зразу таку класифікацію: вона не відповідає потребам

---

*) Для бібліотекарів-краєзнавців ми можемо порадити статті з рос. журн. „Краеведение" № 4 за 1921 р. (Макаров, Н. Н. „Роль местных библиотек в краеведении" та Ильинский, Л. К. „Местная пресса и Краеведение") й у журн. „Библиотечное Обозрение" № 2, 1925 (ст. Муратова, М. В. „Краеведение и библиотека"). Взагалі ж дуже приступна для бібліотекарів-краєзнавців буде робота краєзнавця Здобнова, Н. В. „Основы краевой библиографии", 1925.

т-ва й тому можна спочатку розбивати бібліографію на такі групи, як от природа, економіка, суспільне життя, техніка. Ці відділи можна подрібнювати далі в межах кожного розділу.

Взагалі, тут ми тільки рекомендуємо те мінімальне, примітивне, що добре було б зробити в умовах, звичайно, краєзнавчого об'єднання. Як би ж краєзнавці мали змогу й бажали поширити справу бібліографії, поставити її на справжній науковий грунт — ми рекомендуємо звернутися до вищезгаданої книжки Здобнова; звичайно, як і сам Здобнов погоджується, не всі його поради можливо (й слід) переводити в життя.

Для більшої наочности подаємо три зразки запису на картки:

Чо . . .

Отамановський, Вал.

Краєзнавство на Поділлі, найближчі його завдання та потреби й роля в краєзнавчій праці Кабінета Виучування Поділля. Вип. 8. Вінниця, 1926, 13+XV стор., Ц. 30 коп.

Оглав: Передумова пров. госп. на Поділлі—вивчення його. Істор. огляд досл. краєзнавчої праці на Поділлі. Перешкоди, найближчі завдання й потреби; інформ. огляд праці на Поділлі.

Чо . . .

Мірза—Авак'янц, Н. Ю.

Селянські рухи 1902—3 р. на Полтавщині.
Ж. „Червоний Шлях", 1924, кн. 7—9.

Оглав: Економіка краю, селянські рухи.

Чо . . .

„Киевская Старина“, журнал.

Київ, від . . . р. до . . . р.

Містить статті до побуту, історії, економіки краю.

Тепер останнє питання про те, як організувати саму роботу. Організація уявляється нам такою. Як що об'єднання краєзнавців значне, має кваліфікованих учасників, ділиться на секції, тоді при кожній секції слід виділити особу, що збиратиме від учасників-краєзнавців картки на ту літературу, що вони її використовували для своєї роботи, збираються використовувати, зустріли випадково спосилання на неї і т. ін. Представники секції можуть складати бібліографічну комісію при правлінні т-ва. Комісія розробляє питання бібліографії в т-ві (поповнення карток літератури, техніка записів, використовування, довідки, то-що.) Ця ж комісія може згодом розпочати видавання спеціяльних бібліографічних покажчиків до даного краю, що буде вінцем їхньої роботи. Для невеличких об'єднань роботу слід було б організувати так: по-перше, кожен учасник повинен пам'ятати про інтереси свого колективу і тому постійно дбати про поповнення бібліографії краю (з своєї роботи, теперішньої, минулої, з тих, що зустрів десь, і т. ін.), по-друге, слід виділити 2—3 особи, що дбатимуть (як і вище згадана бібліографічна комісія, тільки в меншому маштабі) про справу бібліографії в своєму т-ві. Низовим т-вам добре було б ув'язатись із сусідніми т-вами: в наслідок звязку можна провадити час од часу обмін картками, звірку і взаємне поповнення бібліографічних збірок і т. ін.

Цією систематичною, постійною й цікавою та цінною роботою буде підведено сталу основу під справу вивчення свого краю, буде з'економлено багато часу, краєзнавча робота стане приступною широким колам: щоб бути культурною людиною, не завжди обов'язково все перечитати, але треба знати, де и що можна знайти.

Програм опису села.

3. Побут. *)

I. Історія заселення.

Хто були перші поселенці. Звідки вони прийшли. Становище населення підчас кріпацтва (вільні, панські, козаки та ін.). Чи зберігаються які документи про історію села і де саме.

II. Пам'ятки старовини.

Чи є навколо села могили, городища та інші старовинні земляні спорудження. Чи є лишки старовинних будівель. Що збереглося до цього часу. Які речі старовинного побуту зберігаються в селі і у кого саме.

III. Житло.

Який зовнішній вигляд мають житлові будівлі (хати). З якого матеріялу будують житло. Чим вкривають. Чи є спеціяльно вогнетривалі будинки і скільки їх у селі. Які особливості будинків властиві для даного села. Який внутрішній устрій хати. Які надвірні будівлі є типові для села. Як розташовані садиби і будівлі в них. Який вигляд мають вулиці. Хто будує будівлі: чи місцеві майстрі, чи сторонні.

IV. Одяг.

В що одягаються чоловіки, жінки, старі діди й баби; літом, зимою; в будень, у свято. Чи багато ходить в одежі з матеріялів свого або місцевого виробу. Які елементи старовинного одягу збереглися в сучасному убранні. Які прикраси носять дівчата, жінки.

V. Мова.

Які загальні особливості мови, якою говорять в селі. Чи є особливі слівця, властиві лише для мови даного села. В чому виявляється вплив інших мов: російської, болгарської, польської та ін.

VI. Освіта.

Скільки в селі є шкіл і яких. Скільки дітей в них учиться. Чи є книгозбірня, лікнеп, сельбуд. Які гуртки працюють при сельбуді. Чи влаштовуються на літо ясла. Чи є в селі кіно, радіо. Як впливають освітні установи на побут. Чи зникають досвітки, вечорниці, „вулиця" і що з'являється натомість.

VII. Інші культурні установи.

Чи є лікарня, ветеринарний пункт, аптека. Коли ні, то як далеко до найближчих. Як впливають ці установи на поліпшення санітарного стану села і оздоровлення житла. Чи є пошта, телеграф.

---

*) Див. № 1, стор. 14 і № 2, стор. 9.

В. Кравченко.

Програм вивчення ганчарства*).

(Закінчення).

IX. Суспільно-економічні відомості.

А. Загальні відомості.

1. Скільки ганчарських родин:
   а) було до революції,
   б) є зараз.
2. Через що збільшилась чи то зменшилась кількість ганчарських родин за останній час.
3. Яка загальна кількість ганчарів (робітників) працює в певній містині.
4. Яка кількість осіб працює у певного ганчаря:
   а) своєї сім'ї.
   б) найманих робітників.
5. Як поділяються робітники по націям.
6. Скільки робітників:
   а) письменних,
   б) неписьменних.
7. Оскільки ганчарська родина більше розвинена за неганчарську.
8. Як що працюють діти, то скільки:
   а) своїх, в) хлопців,
   б) найманих, г) дівчат.
9. Які назви робітників у ганчарстві.
10. Скільки:
    а) майстрів,
    б) підмайстрів і т. ін.
11. Які умови оплати праці:
    а) майстрові,
    б) підмайстрові,
    в) звичайному робітникові (чорноробочому),
    г) дорослому,
    ґ) неповнолітньому.
12. Чи багато певна особа витрачає часу на певну працю у виробництві.
13. Скільки виробляє певний робітник (дорослий чи то неповнолітній), коли працює:
    а) умовно,
    б) за восьмигодинний день праці,
    в) за тиждень,
    г) за місяць,
    ґ) на строк (строковий).
14. Які ще бувають умови що до праці.

Примітка: При підрахуванні зарібку, треба, крім платні, переводити на гроші й усе утримання робітника певної кваліфікації, куди входить:

а) помешкання,
б) їжа,
в) одяг і т. ін.

15. Які культурні потреби робітника й яким шляхом задовольняє їх господар.

---

*) Дивись „Краєзнавство“ ч. 2.

16. Як ставляться до сучасних культурних установ, як от: хатач-итальня, сельбудинок, лікнеп і т. ін.:
    а) ганчарі-господарі,
    б) найняті робітники.

Б. Грошовий бюджет ганчаря.

1. Скільки витрачає господар при виробі певної кількости посуду на:
    а) набування глини,
    б) обробку її,
    в) виріб посуду,
    г) поливу,
    ґ) випалювання й т. ін.
2. Почому продає ганчар відповідну кількість посуду:
    а) за гроші,
    б) в обмін на певні припаси.
3. Де й почому більше:
    а) продають за гроші,
    б) міняють на певні припаси.
4. Який спеціяльний рахунок що до посуду вживають ганчарі підчас продажу його (почвірний горщик, потрійна макітра й т. ін.).
5. Крім ганчарства чим ще займаються місцеві ганчарі та їхні родини.
6. Яку кількість у відсотках складає до загального бюджету в господарстві зарібок ганчаря.
7. Яку суму грошей вкладає ганчар у своє виробництво:
    а) власних,
    б) взятих у кредит.
8. Який річний чистий прибуток ганчаря:
    а) від продажу горшків,
    б) від інших допоміжних занять,
    в) пересічний з усіх прибутків.

В. Кредитування та колективізм у ганчарстві.

1. Які умови користування кредитом.
2. Чи є нахил у місцевих ганчарів об'єднуватись у певні товариства.
3. Які елементи:
    а) більш охоче йдуть до об'єднання,
    б) ухиляються,
    в) заважають і т. ін.
4. Скільки взагалі працює осіб у певній місцевості коло ганчарства.
5. Скільки й яких об'єднаних ганчарських товариств є у певній місцевості.
6. Яку кількість робітників об'єднує певне Т-во.
7. На яких умовах ті ганчарі у всякому з тих Т-в об'єднуються.
8. Хто й коли об'єднав певне Т-во.
9. Як сами ганчарі ставляться до таких об'єднань.
10. Що власне затримує ганчарів від певних об'єднань.
11. Як уже Т-во існує, то хто його намагається:
    а) зруйнувати,
    б) об'єднати (зміцнити).

X. Культурно-історичні відомості.

1. Чи не заховалося в народі: легенд, приказок, оповідань и т. ін. про те:
    а) хто перший вигадав на світі ліпити горшки,
    б) робити посуд різних окремих зразків.

2. Почали випалювати горшки:
   а) коли,
   б) яким шляхом про це довідались.
3. Перший вигадав ганчарське кружало (станок):
   а) хто й
   б) коли.

4. Яка різниця сучасного кружала (станка) від попереднього, що вживають у певній місцевості.

5. Як-же тут завжди однаковий зразок кружала (станка) вживався, то може є перекази про те, що колись то й десь вживалось інше, то яке-ж воно було тоді на вигляд.

6. Вперше повелося ганчарство у певній місцевости:
   а) через кого й,
   б) коли.

7. Чи багато тут родин, що їх кличуть (дражнять) — „Ганчар“, „Горщик“ і т. ін., взагалі мають таке прізвище, яке було-б близьким до ганчарського виробництва.

8. Чи родини з подібними прізвищами й зараз працюють біля ганчарства.

9. Як-що не працюють, то:
   а) через що вони одержали своє прізвище й
   б) коли.

10. Які є в народі, як про ганчарство, так і про всякий ганчарський посуд: казки, приказки, оповідання, загадки й т. ін.

Примітка: При набуванні цього матеріялу треба певної й гарної здібности. Навіть можна бути певним, що саме в той час, коли-б цей матеріял почати спеціяльно, за один день (підчас екскурсії) набувати, то з цього нічого не вийде. Треба, щоб дослідник був призвичаєний до того, щоб, перебуваючи в повсякчасному оточенні людського життя, де він провадить свої досліди, умів з хатніх чи то якихсь інших балачок, несподівано почувши якусь приказку чи то байку й т. ін. — зараз же й занотовувати її.

11. Хто в певній місцевості з ганчарів найкращий:
   а) майстер до виробу чи до розмальовки посуду,
   б) співака чи то оповідач і т. ін.

Примітка: Якщо між ганчарями виявиться якась талановита особа з того чи іншого боку, то зібрати про нього коротенький життепис і невеличку характеристику.

Ф. Лутай.

До історії заснування с. Жеребця на Запоріжжі та заселення Жеребецького району.

(По матеріялах для історично-статистичного опису, зібраних на підставі церковного архіву Миколаївської церкви с. Жеребця).

Село Жеребець є одним з найстаріших сел на Запоріжжі на лівому боці Дніпра по річці Кінці; заснування його відноситься до другої половини XVIII сторіччя.

Широка та розложиста долина річки Кінки, перевита раніше, так років за сто до нашого часу, невеличкими, але глибокими, повними риби озерцями, оточеними лозами та очеретами, вербами, осокорами; надра, багаті на приступні будівельні матеріяли широкого вжитку (всілякі глини, вапно, алебастр); чудові пасовиська й гарний для оселення грунт — все це здавна вабило людину, й по останках старовини можна сказати, що з давніх-давень долина ця мала осіле, а хоч принаймні напівмандрівне населення.

Ще довго до заснування с. Жеребця по річці Кінці по лівому її березі, починаючи від Великого Лугу, ще за часів Січи, були татарські селища, аули, що їхні сліди можна знайти й зараз. Там же, де річка Жеребець зливається з Кінкою, такі старовинні татарські селища були й на правому березі річки Кінки. В самому селі Жеребці в двох верстах від гирла річки Жеребця, де він зливається з Кінкою, й досі зберігаються рештки яких-то старовинних валів, що тут звуться „городки", а далі вниз по річці Кінці, в кінці с. Жеребця можна знайти рештки яких-то двох розкопаних могил, а вірніше руїн, від яких-то давніх будівель.

В середині цих могил було, як кажуть, пороблено великі льохи з сірого міцного каменю та паленої цегли турецького виробу, які можна зустрінути знову на руїнах татарських селищ по Кінці. Турецька цегла різниться від нашої як своєю формою — вона кубічна, так і матеріялом — її вироблялося з кращої глини, ганчарки. Мур, як видно, було зроблено на вапні й переплутано залізом. Ці могили було самим руйнацьким чином пограбовано ще за часів кріпацтва. В народі й досі зберіглися назви їх, цих руїн — „Велика Мечеть" та „Мала Мечеть".

Нижче так званого лимана річки Кінки, недалечко від старовинної Жеребецької церкви, теж можна знайти рештки татарських селищ, і ще в 1860 році тут просто в землі знаходили багато старовинних турецьких срібних грошей. Зразки їх місцевим священиком Іваном Івановим було послано до Катеринославського архієрея, а чи попали вони до музею — невідомо.

По лівому березі Кінки, проти с. Жеребця під високою горбовиною, що має назву „Лиса гора“ (Шаврова теж), було, як видно, друге татарське селище, що його руїни ще й досі можна бачити в кінці села Юрківки. Тут був, як кажуть, татарський аул і стояла мечеть, руїни якої пішли на будівлю старої церкви в с. Жеребці, а засноване тут в кінці XVIII сторіччя село Юрківка довго звалося „аулом“. Там же, в Юрківці частина села між кручами, що спускаються з гори, зветься „Бендя“. Це місце, як доказують народні спогади, було одведено для скарання бранців та для всяких кар над поневоленими. Ї досі в Юрківці кажуть: „потягли на Бендю“, цеб-то в розумінні: потягли на кару, на виконання присуду, або на страту. Такі ж самі останки в назвах є і в Жеребці: Бесса, Хандалеївка та інш.

Назва річок—Кінська, Жеребець, Кобильна виникли буцім би з того, що в долинах їх водилися дикі коні (тарпани), але священик Іванов, що збирав раніше місцевий матеріял, подає місцеву згадку народню про назву річки Жеребця. „Повертаючися з невдалого походу на татар, квязь Голіцин розташувався буцім-то на цьому місці табором. Становище його війська було таке кепське, що всі годувалися однією тільки кониною з напівживих замордованих коней: їх тут загинуло багато. Тут же порізали і поїли князівських жеребців. Тому й назвали це місце Жеребцем і річку теж“.

Такі от спогади й останки Жеребецької старовини.

Село Жеребець засновано, як видно з усього, приблизно років півтораста тому. Визначити точно рік його заснування неможливо за браком відповідних документів: на великий жаль, волосного архива знищено в часи громадянської війни, а церковні записи починаються лише з 1787 року, цеб-то з заснування церкви в с. Жеребці. Але все-ж таки, не помиляючись, його можна віднести до часів руйнування Січи, заснування міста Олександрівського (Запоріжжя), тоді Олександрівської кріпости, до перших часів колонізації цього краю, та скаженого хижацького захвату земель, який почався слідом за скасуванням Січи, цеб то між 1775 та 1780 роками.

По наказу уряду цариці Катерини II по річці Кінці, на лівому березі річки Жеребця саме при сполученні їх, засновано було військове поселення із старих звільнених від служби військової салдатів „воинские поселяне из разных полков от службы уволенные“,—як свідчить офіційний документ того часу „сповідна розпись“. Зразу село мало характер чисто військового поселення. Для житла було збудовано коштом держави 47 хат, на дві сім'ї кожна, всього з розрахунку на 94 сім'ї. Хати було побудовано на соснових сохах, з вінцем зверху, стіни були валькові, кожна хата поділялася на дві половини з окремими виходами в окремий двір кожна. Всю слободу спочатку було обнесено „рогатками“. Кожна хата мала $4\frac{1}{2}$ саж. завдовжки, 3 саж. завширшки й 3 арш. заввишки від долівки до стелі, двері $1\frac{3}{4} \times 1\frac{1}{16}$ арш., вікна 10×8 вершків,—по чотирі вікна в кожній половині.

Ці перші „дома“ довго зберігалися в с. Жеребці, один з них достояв навіть, як показують, до 1890 року, простоявши більше сотні років.

Перші поселяне — старі салдати, недобитки катеринівських армій, люди здебільшого вже літні, про що свідчить і сповідна книга, й нежонаті — „безсемейные бобыли“, а тому для „упрочнения“ населення уряд подбав таки надати сюди й жінок. Заходами того-ж таки уряду другого чи третього року сюди було прислано більше двухсот жінок здебільшого удов, як видно знову таки з церковної розписі, але було багато й дівчат, з наказом вийти заміж за поселенців-салдат. Але жінки молоді, а особливо дівчата ніяк не хотіли добровільно ставати до шлюбу зі старими, каліченими недобитками, й шлюби за упертістю жінок по взаємній згоді не відбувалися. Тоді „начальством“ слободи було вжито, як переказує народня згадка, досить оригінального засобу здохотити жінок до шлюбу.

Старим воякам було дано наказа причепуритися та було дано справити нові смушеві шапки й по цим шапкам, при незгоді, жінкам було наказано обірати собі чоловіків. Старі вояки, що хотіли женитися, всі зусилля напружили, щоб справити кращі шапки, щоби здобути молодих жінок. Але жінок було мало, й трохи не половина старих москалів так і скоротали свій вік без шлюбу.

Чи так воно й дійсно було, як свідчить ця народня згадка, а перший офіційний документ того часу — сповідна розпись за 1787 рік — теж свідчить нам про велику недостачу жінок в той час.

Подаю витяг з церковної сповідної розписі, додержуючись оригіналу: „1787 года Екатеринославской Епархии, Екатеринославского Наместничества, Ново-Московского духовного Управления, новостроющейся церкви св. Николая казенной воинской слободы Жеребца поселенные, из разных полков уволенных дворов 94, мужск. пола 423, женск. пола 295“. З них як видно далі в шлюбі 202 чолов. й 202 жінки, удовців 4 чоловіки, жінок удів немає, нежонатих чоловіків віком з 31 по 76 років 115, а дітей і підлітків 195 душ. Та-ж сама сповідна розпись свідчить про велику різницю віку поміж подружжям: таких нерівних шлюбів було 188 з загальної кількости 202 шлюби, при чому нерівність років, коли чоловік старший, сягає иноді й до 40 років. Таким чином вже 1787 року в с. Жеребці лічаться 94 сім'ї, що містяться в 47 хатах по дві сім'ї на кожну; старих безсімейних вояків розподілено було між цими сім'ями.

Але, як видно, несолодко жилося новим поселенцям у вільних степах широкої долини річки Кінки. Первісні незаймані степи давили своєю могутністю цих поселян, злидених озброєних найпримітивнішим хліборобським знаряддям та реманентом, до того-ж незвиклих до хліборобської праці, знесилених армійською службою. Найближчі поселення людськ того часу були: кріпость Микитська з церквою в 10 верстах, та Олександрівська в 45 верстах,— ні крамниць, ні торгівлі в самому Жеребці в той час ніякої не було,— тому перші часи населення не

збільшується, а навіть зменшується. А тут ще з наказу уряду йдуть безперервні пересування, щоб заселити нові місця й не дають поселенцеві нагріти місця й обрости.

Зразу-ж після заснування села розпочинається будування церкви, а з 1787 року вже відкривається церковний приход; церкву, як свідчать відомості, закінчили будувати тільки 1793 року й зроблено її коштом та зусиллям своїх парахвіян. Церква ця й досі стоїть в с. Жеребці в такому майже, за самими незначними змінами, вигляді як із початку: по залах кам'яна, верх дерев'яний з двома дерев'яними банями над вівтарем й третьою над дерев'яною дзвіницею. Підлога на початку й аж до 1860 року кам'яна, а зразу дощана; при церкві сторожка, побудована ще 1807 р., правда нині підремонтована. Для будування церкви було використано готовий камінь: по той бік Кінки були руїни татарського селища й стояли стіни мечети; каміння зі стін цих було розібрано й пішло на стіни церкви. 1788 року населення Жеребця зменшується мало не на 200 душ: за рахунок їх, з добавкою нових поселенців, в 15 верстах від Жеребця засновується нова слобода— Камишуваха, яка довгий час в церковних книгах зветься Павлівкою.

А кругом іде хижацький захват вільних степів і колонізація їх кріпацьким людом; одна за одною виникають дрібні кріпацькі слобідки: 1788 року — поручика Дементовича слобідка Терсянка в 25 верстах (11 двор., 39 чолов., 31 жінка), 1790 року поміщика Константинова слобідка Білогірря за 28 верст (13 двор., 45 чолов., 30 жінок); 1790 року поміщицька слобідка Васинівка, пом. Буракова (20 двор., 59 чолов., 52 жінки) й інші. Року 1898 всі вони відходять парахвією до нової церкви, що будується в той час в с. Преображенці під Оріховим; того-ж року на другому березі Кінки проти Жеребця, саме на місці татарського селища засновується нова велика слобода Юрківка, яка довгий час носить назву „Аул" і прилучається парахвією до Жеребця. До 1805 року населення Жеребця збільшується дуже повільно. Але 1805 року раптом збільшується мало не вчетверо. Того-ж року спочатку було доселено до Жеребця знову 150 салдатів, звільнених за нездатністю до служби, а потім дістано ще „казенних поселян" 58 дворів, або 339 чоловіків та 273 жінки, та ще „казенних поселян" з Полтавської та Чернігівської губерень 500 чоловіків й 415 жінок, а тому вже 1806 року Жеребець має населення 286 дворів з 2196 мешканцями. До цього часу треба віднести заснування перших крамниць (до цього за всім треба було ходити до Микитської кріпости — Оріхово). Першими крамарями були євреї. Перші єврейські сім'ї, що оселилися в Жеребці були: Іткін Аврам, Іосель та Камінський. До цього вони з Оріхова що-неділі приходили до Жеребця, приносили свій крам і торгували біля церкви на базарі. З пересоленням їх у Жеребці відкриваються крамниці й щось подібне до базару, з'являються перші ремісники — ганчарі, ковалі то що.

В той же час шляхом природнього приросту та періодичних доселень населення Жеребця швидко зростає і в 1848 році сягає до 5021 душ.

1845 року в 7 верстах від центру села засновується слобідка пана Воронцова „Любимівка“.

Але 1849 року тяжке нещастя насунуло на Жеребець: його одвідала холера. Більше тисячі (1040) душ вмерло, декільки розбіглося світ за очі, й населення за один рік зменшилося на 141 двір, або на 1208 мешканців. От як описує цей нещасний рік згаданий вже священик Іванов, що малим хлопцем жив тоді тут: „Умирали большею частью люди средних лет. Множество домов положительно опустело, вымирали целые семейства, из больших семей не оставалось иногда ни единой живой души“.

Та після скасування кріпацтва між 1861—1864 роками до Жеребця знову доселено було 1250 душ бувших кріпаків, здебільшого з Полтавщини, й населення знов пересягає за п'ять тисяч.

Зібравши таку кількість мешканців, Жеребець з 1868 року починає розселення своїх мешканців й залюднення свого райову: виходці з Жеребця засновують 1868 року слободу Ново-Іванівку, 1869 року село Копані, потім Ново-Троїцьке й інші, вже дрібніші, хутори. Школа як видно, існувала здавна, мабуть з початку минулого сторіччя. як напівприватна установа, офіційно-ж до штату залічена лише 1848 р., коли відбулося перше призначення священика Курковського „наставником Жеребецкого сельского училища“. В Жеребці засновано перший кооператив на Катеринославщині --Жеребецьке ощадно-позичкове товариство в 1875 році.

Д. Соловей.

З нотаток подорожнього.

(Записано в с. Шишаках, Полтавської окр., 1 VIII 1926 р.).

Коноплі — прядіво — полотно.

Серед посіяних конопель завжди сходять і ростуть на грядці стеблини чоловічого роду — *плоскінь* і жіночого роду — *матірка*.

Стеблини плосконю вищі за стеблини матірки і не мають сім'я, тоді як матірка його має.

Плоскінь *беруть* раніше, ніж матірку, його висмикують, бродючи поміж матіркою.

— „Матірці ще з місяць рости після плосконю. Не так рости, як зернові визрівати“,— пояснювала бабуся, що її я розпитував.

З плосконю *прядіво* краще за прядіво з матірки: хоч іноді плоскінь і гірше буває за матірку і прясти його важче, а в полотні він краще й біліше. Отже, розрізняють *плоскіне* полотно й *матірне* полотно.

Як беруть коноплі, та в'яжуть у *горстки*. Як горстки посохнуть— їх мочать у озерах, ямах то-що, днів 5—6, потім витягають, сушать на сонці і *тіпають* на *тёрниці*.

Для тіпання беруть з горстки *ручайку*, себ-то стільки, скільки можна посередині конопель (стеблин), беручи з горстки, рукою обхопити і вдержати і тіпають, оббиваючи *кістрицю* (тверду частину стебла), спочатку об якусь деревину, або об терницю, а потім трощать і оббивають самою терницею. В такий спосіб кістриця оббивається і лішається в руці ручайка прядіва, се-б-то волокна. — „Це — ручайка, ручайками зветься“ — казала мені бабуся.

2 ручайки = *жмèні*
12 жмінь = *повісму*.

Повісмо — є найбільша селянська міра прядіва.— „Більше повісма нема, а ото двое, трое беруть“... Ця міра й досі у загальному вжиткові.— Люди й тепер купують прядіво не на вагу, а на повісмо, а баришники на вагу.

Прядіво потім мнуть, найчастіше голими ногами, щоб остаточно потерти лишки кістриці й витрусити її з прядіва. Далі прядуть теє прядіво.

Пряжу *мотàють* на *мотовѝло*, поки не буде півміток.

10 разів по 3 нитки на мотовилі — *пàсмо*.

30 пасом — *пів.мìток*.

2 півмітки — *мòток*.

— „Скільки ти вже напряла?“

— „Та вже моток напряла“.

— „А я ще тільки півміток“.

Як кілька „мòток“, то кажуть *мѝтки*, 4 мітки = 8 півміткам.

— „А по давньому 25 пасом скидали півміток, тоді у двох півміток було 50 пасом. Це ще моя свекруха так щитала“ (стара має 60 років).

З чотирьох мітків (кажуть і міток) виходить 60 *локòт* полотна у 10 пасом тканого.

У 10 пасом найбільше тчуть, але буває й менше: 9 і 10 пасом, і більше: 11 та 12 пасом завширшки.

Селянська міра полотна і зразу ще „локоть“, або „лікоть“.— „Як од *ткалі* беруть,— казала мені бабуся,— то міряють на лікті. Як оце принесе ткаля полотно, то й питаємо: „а скільки ти наснувала?“ А вона: „та 60 локот“, або „55 локот“. Все „локот“, нема щоб „аршини“ А вже як продають, то на аршини, бо так покупці купують“.

— „У двох шматках 60 локòт“.

— „Одрізати 2 лікті полотна“.

Селяне рахують, що в лікті $\frac{3}{4}$ аршина.

ЖИТТЯ КРАЄЗНАВЧИХ ОРГАНІЗАЦІЙ.

Коростенська округа.

5 травня на Президії О. В. К-у було заслухано доповідь Окр. Музея й Бюра Краєзнавства при Окр. Плані. Виходячи з низки постанов Президії по тій доповіді Музеєм розпочата в цьому році праця по вивченню побуту населення Коростенщини.

З числа всіх груп населення Коростенщини в першу чергу на себе звертає увагу т. зв. колишня „Шляхта околічна", що цілою низкою сел розкинулася в бувшому Овруцькому та суміжному Радомисльському повітах (тепер — Коростенщина).

Нащадки колишніх дружинників великокнязівської доби та земян і бояр замкових часів Литовсько-Польської держави, вони, через усі історичні лихоліття й завірюхи народніх рухів, аж до наших часів, принесли надзвичайні з боку науково-історичного відбитки в побуті, ідеології і, навіть в соціяльно-економічних відносинах.

Цю цікаву верству населення, по запрошенню Музею, студіював *Корн. Гр. Червяк* (аспірант Катедри Історії Укр. Культури) разом із співробітником Музею т. *Молочановим*. За основу стаціонарного обстеження було взято с. Ходаки. Наслідком півторамісячної праці з'явився надзвичайно цінний рукопис (понад 200 сторінок з малюнками) про історичний розвиток шляхти на Коростенщині, про її побут та матеріяльну культуру. Праця цікава не тільки по своєму науково-етнологічному змісту, але й по своїому методу дослідження. Тов. *Червяк* вперше робить спробу дослідження соціяльних відносин на основі економіки й енергетики району, освітлюючи це в історичному аспекті.

Щоденник праці — доповідь було зачитано в Коростені в Окр. Музеї, на окр. курсах перепідготовки, в Волинському Держ. Музеї та в Харкові на Катедрі Історії Української Культури.

Остаточну обробку автор перевів у Ленінграді під кермою етнолога *Зеленіна*. Здобутки матеріяльні з тих дослідів переховуються в Коростенському Музеї. Туди має повернутися й рукопис із малюнками, розрізами, то-що.

Продовження розпочатої праці віднесено на наступний рік тим же автором, але в значно більшому складі співробітників Музею.

Треба зазначити, що дослідження побуту Музей має розпочати лише з року наступного, одночасно з поширенням штату (до 5 робітників) та зі збільшенням асигнування на дослідчу працю

На Коростенщині в цьому році по вивченню побуту працювали: екскурсія від УАН під кермою *А. І. Онищука*, та 5 осіб від Ленінградського Географічного Факультету; від Харківського Музею Українського Мистецтва — т. *В. У. Прус* по вивченню кераміки, *Щепотьєва* — Студії над килимарством в Бехах; *Червяка* „Шляхти околічної". Поруч із збіркою для Харківського Музею т. Прус, за нашим дорученням, доставив Коростенському Музеєві невеличку збірку керамічних виробів.

На Коростенщині працювали також співробітники Академії Наук: *Камінський*, *Шевченківна* й інші. Наслідки праці їх для Музею невідомі.

Досліди археологічні на Коростенщині провадилися далі за планом, що його було складено й розпочато переведенням у життя минулого року.

Коло м. Народич, по р. Ужеві вже 3-й рік що-літа досліджує *І. Ф. Левицький* (від Волинського Музею). Його дослідження виявляють дуже важливі для науки селища часів неоліту.

Подробиці й наслідки тих дослідів автор подасть по закінченні праці.

Досліди археологічні коло м. Коростеня в минулому році дали по-над 2000 предметів. Досліджувалися старославянські городища. В році поточному досліди ті було переведено в значно меншому обсязі через зовсім незалежні від Музею обставини та брак коштів.

Досліди околиць Коростеня переводить *Козубовський А. Ф.*

Недалеко від Городища, що його було досліджено минулого 1925 р., було розкопано курган з трупоспаленням, що вносить цілком нову сторінку в передісторію Коростеня.

Ф. Козубовський.

Лубенська округа.

З січня місяця 1925 р. в м. *Хоролі* існує при місцевому музеї гурток аматорів світознавства та краєзнавства, в склад якого входять учителі та учні місцевих шкіл, а також селяни та інші особи, що зацікавлені науково-дослідчою роботою.

Гурток зараз нараховує 51 члена й має секції: природо-географічну, археологічно-етнографічну та астрономічну, а також обсерваторію та метеорологічну станцію.

Природо-географічна секція провадить таку працю: складання мапи району, дослідження місцевих ґрунтів, гідрологічні та фенологічні спостереження, влаштування колекції місцевих древесних пород, вивчення біології місцевих птахів та організація колекції їх, дослідження малярійного комара в районі.

За-для виконання поставлених завдань секція використовує свій звязок з учительством та мисливцями, провадить анкетні обслідування, гуртові екскурсії, влаштувала куток живої природи й підтримує зносини з Ленінградською, Московською та Київською Біологічними станціями.

Археологічно-етнографічна секція працює в галузі вивчення могил та інших земляних споруджень, як от підземні ходи, нанесення їх на мапу та замальовування, досліджує та описує старовинні будівлі, документи та ін., збирає матеріяли до історії міста Хорола; записує пісні, легенди, побутові оповідання та інші зразки народньої творчости, досліджує народні обряди та звичаї.

До участи в своїй роботі секція притягнула широкі кола населення, освітні установи та громадські організації.

Астрономічна секція має такий план поточної праці: практичне спостереження явищ соняшної системи, а саме спостереження над сонцем. статистика соняшних плям, замальовування груп і визначення координат цих плям, спостереження над метеорами, нанесення їх на мапу для визначення радіянта та інш.; спостереження над перемінними зірками.

Наслідки роботи окремих секцій виносяться у вигляді лекцій та доповідей до робітничого та комсомольського клубів і хат читалень.

Мелітопільська округа.

Науково-Краєзнавче Товариство при *Ново-Олександрівській* трудшколі засновано ще в 1923 році, але до літа 1925 року виявити себе не могло. Велася підготовча кампанія по втягненню в роботу Т-ва місцевих аматорів та налагоджувався звязок з центральними науковими та краєзнавчими установами.

Починаючи з літа 1925 року Т-во на чолі з А. Курило-Кримчаком улаштовує вперше геологічну екскурсію, а потім і фолькльорно-етнографічну експедицію по селах округи. Наслідки зазначеної роботи були: досить повна мінералогічна колекція та багатий фолькльорно-етнографічний матеріял.

З осени 1925 р. почалася підготовча праця по устаткуванню метеорологічної станції. Перегрузка членів Т-ва іншою роботою затримала на якийсь час жвавий темп роботи Т-ва й лише в серпні 1926 р. було видано перше число рукописного журналу „По рідному краю“.

5/XII 1926 року в звязку з остаточним устаткуванням метеорологічної станції була влаштована поширена краєзнавча нарада, на якій обговорювалися загальні питання краєзнавства, методика краєзнавчої роботи в школі, організація фенологічних спостережень.

Черговою роботою була організація мережи кореспондентів по окрузі, але задовольняючих наслідків у цьому напрямку ще не досягнено.

Зараз покладена основа місцевому краєзнавчому музеєві.

Надалі намічена розбивка робітників Т-ва по окремих секціях, поширення мережи кореспондентів, переведення етнографічно-фолькльорної експедиції, дальніше розгортання метеорологічної станції, встановлення звязку з іншими мет. станціями округи, праця по вивченню пам'яток старовини.

Нарешті, ухвалено видати перше число Науково-краєзнавчого Вісника, для чого ведуться переговори з місцевим видавництвом „Радянський Степ“.

Ніжинська округа.

В червні 1926 року було обрано *Лосинівське* Районове Краєзнавче Бюро. Перша праця Бюра велася в напрямку встановлення звязку з різними науковими інституціями й

лише з лютого біжучого року робота стала на шлях плановости.

Було вироблено плани для шкільних краєзнавчих гуртків і для гуртків при педагогічних колективах. При кожній школі району закладено краєзнавчий осередок, а при 5-ти педколективах учительські краєзнавчі об'єднання.

1 лютого відбулася краєзнавча районова конференція, яка затвердила вироблені плани й накреслила схему взаємовідносин між гуртками, учительськими об'єднаннями та Райбюром.

Ведеться підготовча праця по організації районового музею.

Бюро підтримує тісний звязок з У. А. Н, Чернігівським музеєм і Ніжинським Окрархом.

Полтавська округа.

В квітні місяці на чергу дня Педради 7-річної Трудшколи *м. Котельва* були поставлені питання краєзнавчого характеру, а саме: про більш тісну ув'язку шкільної роботи з об'єктами та явищами життя місцевого краю, про підведення краєзнавчої бази під всю роботу школи. Було ухвалено всі матеріяли по краєзнавчій роботі школи зібрати на черговій відчитній виставці, а найцікавіші зразки зберегти для майбутнього районового музею. 10/V пленум уповноважених земельних громад за участю землевпорядчика, завраймзу, райагронома та під головуванням місцевого педагога-краєзнавця, кореспондента У. К. К., т. Руденького, в звязку з пропозицією Окрвиконкому, ухвалив низку заходів що-до охорони пам'яток старовини, яким загрожувало знищення при переведенні землевпорядкування.

Ці постанови стосуються:

1. Лишків фортеці в 7 кілом. на півн.-схід від м. Котельви в одному місці під назвою „Могила Біленького" і другому місці „Наськово". Третій—насип-фортеця в 7 к. на схід. Перші дві ближче до Куземинського шляху, третя – до Опішнянського. Нема сумніву в тому, що всі ці „робленниці" збудовано р. 1668 за часи облоги Котельви кн. Ромодановським, який воював так супроти гетьмана Брюховецького в напрямку на Куземин, як і супроти гетьмана Дорошенка — в бік Опішнього [1]).

2. В 10 — 12 к. від Котельви могили запорожців та старшини гетьмана Брюховецького, що забиті в Крутищькому лісі р. 1668 [1]).

„Насипи" та „криниці" по Деревківському шляху. За оповіданнями мешканців Котельви тут постійно жив холостий козак Бурдюг, який повинен був слідкувати за наскоками кримських татар з півдня і подавати звістку у випадку небезпеки. Є відомості що року 1584 мешканців Котельви кримські татари брали у полон.

4. Насип „Городнице" в 7 к. від Котельви на півн. захід. Це фортеця супроти татар. Р. 1642 польські посли пропонували провести тут кордон між Польщею та Росією, і „Городнице" „в царскую сторону останется". Відомості 1647 р. про Котельвське Городнице, як про кордон, підтверджують теж саме [2]).

Л. Р.

Шевченківська округа.

Шевченківська (кол. Черкаська) округа порівнюючи майже зовсім не досліджена, хоч і давно вже звертала й звертає на себе увагу наукових сил своїми багатствами: в природничому, економічному та історично-культурному відношеннях.

Сучасне становище краєзнавства на Шевченківщині ускладнюється ще й тим, що ніякої краєзнавчої роботи, крім відомчої, і при тому планово й систематично, не велось взагалі та й остання (відомча) зовсім не підраховувалася тут, на місці, й тому, хоч наслідки відповідні іноді й друкувались по великих центрах, то тут, в окрузі, вони не тільки неприступні масовим краєзнавцям, а часом і зовсім невідомі. У Черкасах навіть не знайдете ні потрібних книжок, ні тим паче будь-яких бібліографічних покажчиків краєзнавчої літератури про Шевченківщину, або ж покажчиків тим численним пам'яткам культури, побуту, мистецтва та природи, що зберігаються зараз по центральних музеях України та взагалі СРСР, і які в свій час і навіть за останні роки вивезено й зараз вивозяться поза межі округи нашої.

За низкою причин у Черкасах торік не вдалось організувати об'єднуючого краєзнавчого осередку, й цю роботу, як і раніше, проводив безпосередньо Музей у Черкасах. Лише зараз, у 1927 р., в цій ділянці роботи на Шевченківщині безумовно треба відмітити певний

[1]) Листи до Чугуєва кн. Ромодановського із Котельви р. 1668, а також літопис Величка.

[1]) Літопис Величка.

[2]) Дворцов. разр. — сл. о Недригайлове: прилож.

здвигнй вітати відкриття допоміжного при Черк. Окрмузеї Кабінета Вивчування Шевченківщини. Кабінет цей зараз являє собою невеличку виставку ілюстраційного та бібліографічного матеріялу, який Музееві пощастило зібрати за вісім років існування, а також гербаріїв місцевої флори та невеличкої колекції місцевих копалин (гіпс, глина, пісківці, піски, торф, граніти, лабрадорит, руда залізна то що).

Окрмузей звернувся вже до всіх, особливо до мешканців Шевченківщини, з проханням, деб вони не мешкали, повідомляти та присилати йому на тих чи інших умовах різний ілюстраційний та інший краєзнавчий матеріял, а також видання про Шевченківську округу й цим свідомо допомагати поліпшити справу вивчення Шевченківщини в сучасних її межах (Черкаси, Сміла, Чигрин, Златопіль, Корсунь, Канів і Золотоноша).

Надалі Кабінет однією з своїх головних функцій вважає інформаційно-консультаційну, яка особливо потрібна для робітників Соцвиху.

Взагалі ж Кабінет має на меті виявити, і втягти до роботи й об'єднати навколо справи вивчення округи по можливості всі місцеві краєзнавчі сили, що зараз розпорошені по всіх закутках округи.

На жаль, виготовані Музеєм краєзнавчі листи (три) до робітників освіти за браком головне коштів так і залишилися неналрукованими, так само як і намічений перший випуск „Краєзнавця" додатком до місцевої газети залишився поки що в надрах Кабінету Вивчування Шевченківщини.

Розуміється, чимало роботу проведено й провадиться шляхом індивідуальних зносин з периферійними робітниками, учнями і взагалі з населенням, та шляхом окремих доручень.

Ще недавно надіслано виконане Ірклійською райтрудшколою завдання Музею (замальовано в своєму селі ворота), що було поставлено, як учбове завдання та занесено в план шкільної праці; наслідки дуже гарні, так що Музей через кабінет свій має продовжувати цю роботу в декількох уже районах зразу.

Таким чином Округ. Музей поволі стає дійсно краєзнавчою установою й до того ж осередковою в окрузі й сподівається, що в ближчий час він уже зможе об'єднати всю місцеву краєзнавчу роботу.

Доказом цього є організована, за ініціятивою та з участю Музею, справа всебічного (комплексового) і систематичного вивчення Притясминня (в звязку з поглибленням Тасмину на протязі 116 кілом. од Дніпра до Смілої, та осушенням по-над 10 тис. гектарів болота, у наслідок чого змінюється не тільки оточення, рельєф, фавна та флора Притясминня, а й побут та економіка його).

Зараз утворена при Окрмузеї постійна нарада по справах вивчення Притясминня і для безпосереднього керування виділено бюро. На черзі — затвердження планів праці (як орієнтаційного, за 5-річчя, так і операційного на 1927 28 рік), а також підведення матеріяльної бази.

Що ж до праці, проробленої раніше, то по-перше треба зауважити, що розгортатися краєзнавча праця Окрмузею почала й при тому на перших порах нерівномірно, але певним шляхом по основних краєзнавчих галузях: природа, культура та економіка — лише з 1925 р., як і в більшости інших округ.

Так, у 1925 році Музеєм на кошти, видані Головою ВУЦВК'у Гр. Ів. Петровським (підчас його перебування в Черкасах) переведено було в Сунках, Головківці, Суботові, Івківцях, та Полуднівці початкове дослідження ганчарства, яке є одним із характерніших виробництв кустарної промисловости на окрузі.

Наслідки: колекція сировини, виробів та приладдя ганчарського (по-над 100 №№). Дослідження не закінчене через витрату коштів (150 крб.) на концентрацію експонатів кол. Корсунського раймузею до Черкас.

У 1926 р., разом із ВУАК, за ініціятивою й коштами Черкаського Музею, розпочато в с. Масловій, Златопільськ. району, розкопки глинища, розкопуючи яке для своїх потреб, місцеві селяни несвідомо руйнували цінні археологічні пам'ятки і навіть сільрада не могла їх стримати, так що розкопки були єдиним засобом зберегти ці пам'ятки матеріяльної культури для науки.

Розкопками члена ВУАК'у Н. І. Смолічева, разом з завід. Музею Д. А. Бочковим, що мали на меті за браком часу (кінець вересня) та коштів лише звільнити частину глинища для потреб селян, виявлено культуру поховань II,IV віку нашої ери (досі відомої лише з давніх розкопок В. Хвойка).

У поточному році ці розкопки буде продовжено в ширшому обсязі.

Дм. Бочков.

РСФСР.

Третя Всеросійська Конференція по Краєзнавству, що скликається Головнаукою та ЦБК в Москві, переноситься на *грудень* місяця 1927 року.

Оголошений проект програму конференції, який має такий вигляд:

Пленум.

Доповідь Головнауки.

Святський, Д. О.— Відчитна доповідь про роботу ЦБК. Обговорення доповіді Ц.Б.К. про становище на місцях.

Преображенський, Н. Ф.—Доповідь по організаційних питаннях.

Ферсман, А. Є.— Біжучий момент в роботі краєзнавчих організацій по вивченню природньо-продукційних сил.

Лавров, В. І.—Про увязку робот планових організацій з краєзнавчими організаціями.

Нікітін, Н. П.—Про ролю краєзнавчих організацій при вивченні економіки.

Ольденбург, С. Ф.—Краєзнавча робота за кордоном.

Тахо-Годі, А. А.— Про краєзнавчу роботу серед національних меншостей в гірських областях Північного Кавказу.

Організаційно-Методична Секція.

Глушков, В. Г.—Про звязок краєзнавчих організацій з центральними науковими установами в біжучій науковій роботі і в експедиційній діяльности.

Співдоповідач Безбах, С. А.

Хордикайнен, А. М.—Про структуру краєзнавчого апарату.

Гейнике, Н. А.—Екскурсійна справа і краєзнавство.

Феноменов, М. Я.—Завдання краєзнавства в справі вивчення села.

Ерагов, Л. С.— До методології Радянського краєзнавства.

Доповідь Ц. Б. Пролетстуда.

Воробйов, К. І. — (Студсекція Ц. Б. К.) Студентство і краєзнавство.

Святський, Д. О.—Про видавничу справу Ц. Б. К. і на місцях.

Золотарьов, Д. А. - Про організацію планового видання порайонових описів С.Р.С.Р.

Гревс, І. М. Науково-літературні підручники для краєзнавчих мандрівок.

Семенів-Тян-Шанський В. П. Картографія в краєзнавчій роботі.

Співдоповідач *М. М. Смиренський*.

Павлів-Сильванский, Н. Н. — Про ролю бібліотек в краєзнавчій роботі.

Здобнів, Н. В.—Боротьба за бібліографічну грамотність.

Науково-дослідна секція.

Хордикайнен, А. М. – Праця краєзнавчих організацій в справі вивчення продукційних сил за останні часи.

Федченко, Б. А. — Праця краєзнавців у справі вивчення рослинности за останні часи.

Тугарінов, А. Я. - Праця краєзнавців та їхніх організацій в справі вивчення фавни.

Смирнов, Н. П. — Праця краєзнавців справі вивчення біо-клімата.

Лебедів, П. Н.—Праця краєзнавців у справі вивчення памяток матеріяльної культури.

Кудтин, Б. А. — Праця краєзнавців у справі вивчення побуту народів С. Р. С. Р.

Мількович, Н. З. — Краєзнавство та геологія.

Анциферов, Н. П. Локальний метод у вивченні памяток літератури.

Секція шкільного краєзнавства.

Райков, Б. Е. — Значіння краєзнавства для школи і школи для краєзнавства.

Игнатьєв, Б. В.—Про виробниче краєзнавство у школі.

Доповідь Ц. К. В. Л. К. С. М.—Про роботу комсомолу по краєзнавству.

Музейна секція.

Програм розробляється Музейним Відділом Головнауки.

КЕРУЮЧІ МАТЕРІЯЛИ

Лист ч. 1.

До краєзнавчих організацій.

Закінчивши операційний рік, Український Комітет Краєзнавства вважає за потрібне підвести підсумки роботі краєзнавчих організацій і намітити головні точки роботи наступного року.

Рік цей проходив головним чином в організаційній роботі на місцях, і цей організаційний період в головному можна вважати закінченим—26 округ мають уже сталі краєзнавчі організації, подекуди охоплюючи цілу округу мережою гуртків і товариств (Кам'янецька округа). Разом з тим старі товариства дбали про поглиблення краєзнавчої роботи, в чому так само цей рік дав багаті наслідки (Поділля -Винниця, Кам'янець; Волинь—Житомир, Коростень; Полтавщина—Полтава, Лубні; Луганськ та ін.).

Отже нині перед краєзнавчими організаціями стають на весь зріст основні питання краєзнавчої роботи, її змісту й способів переведення.

Переглядаючи матеріяли з місць, бачимо, що:

1. Буйний ріст гуртків та товариств часто викликав надто широкі плани роботи, що їх організація не могла виконати, а це впливало на зменшення активности, викликало у членів недовір'я до своїх сил.

2. Організації ставили іноді остільки складні завдання, що виконувати їх могли лише окремі члени, лишаючи решту членів „без роботи" з пасивною участю в житті організації.

3. Здебільшого організації ніякого плану роботи не намічали, а покладалися на ініціятиву кожного окремого члена, що давало надто перисту картину роботи в цілому.

4. Це дуже часто трапляється, що роботу краєзнавців спрямлено в надто академічний бік, зовсім не увязано з ближчими потребами свого краю (округи, району) і то часто несвідомо для краєзнавців, а через одірваність їх од ширшого громадського життя своєї місцевости і її громадських установ.

5. Нарешті, в деяких організаціях помітна замкненість у вузькому колі членів і цілковита байдужість до пропаганди краєзнавства і втягнення до краєзнавчої роботи широких кол місцевого суспільства, особливо молоди.

Звертаючи увагу краєзнавчих організацій на зазначені моменти, Український Комітет Краєзнавства вважає, що в дальшій роботі краєзнавчим організаціям належить:

1. Роботу свою по змозі справляти в бік вивчення конкретних потреб місцевого життя, особливо питань, що прямо або побічно звязані з розвитком місцевого господарства.

Для цього краєзнавчі організації повинні увійти в як-найтісніший звязок з місцевими плановими й господарчими установами не стільки шляхом персонального звязку з робітниками цих установ, скільки в процесі всієї своєї роботи, а саме:

а) своєчасно добувати відомості про потреби і науково-дослідчу роботу цих установ;

б) інформувати ці установи про наслідки своєї роботи;

в) виносити пропозиції та свої міркування що-до переведення й доцільности тих чи інших заходів, як в дослідчій, так і господарчій роботі свого краю.

2. Посилити плановість роботи, дбаючи за те, щоб плани роботи були цілком реальні і під силу для даної організації.

Плани роботи повинні передбачати:

а) різний рівень кваліфікації членів організації;

б) різні дослідчі інтереси їх;

в) фах окремих членів.

Плани роботи треба як-найдокладніше обговорювати на загальних зборах організації, в процесі роботи переглядати їх і додавати відповідні зміни, а роботу розподіляти відповідно до кваліфікації, інтересів та фаху окремих членів.

3. Всю краєзнавчу роботу треба віддавати під ширший громадський контроль, а для цього:

а) систематично інформувати про її план і наслідки в місцевій пресі. Про особливо значні наслідки слід подавати відомості і до центральної преси;

б) влаштовувати прилюдні збори своєї організації;

в) виступати з відповідними доповідями в клубах, сельбудах, на нарадах спілкових, наукових, кооперативних, господарських та ін.

Така інформація служитиме найкращою пропагандою краєзнавства і даватиме роботі організації міцну громадську базу.

4. Особливе значіння в краєзнавчій роботі чим далі набуває молодь, що вже з школи починає знайомитися з першими кроками краєзнавства, от-же краєзнавчим організаціям слід подбати про втягнення молоди до систематичної краєзнавчої роботи, привчаючи її до колективних форм дослідчої праці, шляхом втягнення молоди до своєї організації, утворення (де є потреба) окремих секцій молоди та спеціяльних гуртків (юних краєзнавців).

5. З огляду на те, що різні навчальні заклади, як-то трудові школи, профшколи, педагогічні та сільсько-господарські технікуми й ін. включають до своїх навчальних планів і фактично провадять на місцях краєзнавчі дослідження, організаціям належить контактувати свою роботу з ними і тим прагнути найбільшої економії сил, часу й матеріяльних засобів.

6. Зважаючи на значне підвищення інтересу до краєзнавчої роботи серед національних меншостей, що населяють Україну, надалі потрібно в районах з мішаним населенням звернути особливу увагу на охоплення краєзнавчою роботою всіх національних груп (погоджуючи її з Бюром Нацмен. Окрвиконкомів) і на втягування в цю роботу активу цих нацменшостей.

7. Про заходи, що розпочнуть краєзнавчі організації в звязку з цим листом, Український Комітет краєзнавства прохає своєчасно інформувати його.

Українский Комітет Краєзнавства.

17. IX. 1927
м. Харків.

Відповідальний редактор *М. Криворотченко.*

„КРАЄЗНАВСТВО“

ЖУРНАЛ ДЛЯ МАСОВОГО КРАЄЗНАВЦЯ ВИХОДИТЬ ЩО-МІСЯЦЯ, КРІМ ЛИПНЯ Й СЕРПНЯ (10 ЧИСЕЛ НА РІК), РОЗМІРОМ ДВА АРКУШІ

ЖУРНАЛ МАЄ ВІДДІЛИ:

1. **ЗАГАЛЬНИЙ.**— Освітлює теоретичні основи та загальні питання краєзнавства.
2. **МЕТОДИКА КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ.**— Подає практичні вказівки по краєзнавчій роботі (що і як робити краєзнавцеві).
3. **ШКІЛЬНЕ КРАЄЗНАВСТВО.**
4. **НАШ КРАЙ.**— Подає матеріяли, що наочно ілюструють досягнення в справі вивчання окремих районів краєзнавчими організаціями або окремими краєзнавцями.
5. **ЖИТТЯ КРАЄЗНАВЧИХ ОРГАНІЗАЦІЙ.**— Подає відомості про життя й роботу краєзнавчих організацій.
6. **БІБЛІОГРАФІЯ.**— Подає зразкові бібліотечки, рекомендовані списки краєзнавчої літератури, огляд літературних новин краєзнавчих.
7. **КЕРУЮЧІ МАТЕРІЯЛИ.**

В 1927 р. вийде 6 чисел

ПЕРЕДПЛАТА:

До кінця року . . . . . 1 карб. 50 коп.
1 число . . . . 30 коп.

Передплату й замовлення приймає Український Комітет Краєзнавства—ХАРКІВ, Шпитальний зав. 5 (Біологічний корпус).

Укрголовліт № 2275. 1-а друк. Вид. „Пролетарий“. Зам. № 376. Тир. 3000.